

המאמר לקוח מתוך החוברת

מיניות וזוגיות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית

יולי 2020

עורכות ראשיות:
ד"ר עדי לוי-ורד,
גב' נגה חן
מכלול - יחידת הערכה
ומחקר, קרן שלום

מיניות וזוגיות

בקרב אנשים עם מוגבלות
שכלית התפתחותית

חוברת העשרה

שותפי עריכה

- ענת פרנק | מנהלת תוכן - תכניות ייחודיות, שירות
להערכה והכרה, אגף הערכה, הכרה ותכניות, מינהל
מוגבלויות, משרד העבודה, הרווחה והשירותים
החברתיים.

- שרון גנות | מנהלת ידע ומחקר, קרן שלום.

מאת: חיה גרשוני

”לא טוב היות האדם לבדו”

לכל זוגיות ערך מוסף, אך ערך מיוחד קיים לזוגיות של אנשים חרדים עם מוגבלות. מדוע?

ראשית, על פי ההלכה היהודית, לאורה מתנהלת הקהילה החרדית, ניתן לממש קשר זוגי ולקיים יחסים אינטימיים אך ורק באמצעות נישואים כדת משה וישראל. שנית, בקהילה החרדית היציאה מבית ההורים לחיים עצמאיים היא בדרך כלל ביום הנישואים (הבנים מרבים ללמוד במסגרת פנימייה, הבנות עוזבות את הבית לעתים רחוקות בלבד). שלישית - וחשוב מכל - הקמת בית יהודי מהווה ערך תרבותי וקהילתי ראשון במעלה. לפיכך צעירים חרדים נישאים בגיל צעיר יחסית. צעירים שלא נישאו - עם וללא מוגבלות - עשויים להיוותר מחוץ לחברת בני גילם (גרשוני, 2018א¹⁰).

מערך שידוכים לצעירים חרדים עם מוגבלות

נישואים בקהילה החרדית מתבצעים באמצעות שידוך בין הצדדים. התאמה מראש של תכונות, כישורים וצרכים של המועמדים מחזקת את סיכויי הזוגיות. עוד בטרם נפגשו בני הזוג לראשונה - יכולים המועמדים, עם בני המשפחה ו/או אנשי המקצוע לתכנן את התמיכה הנחוצה ואף לחלק את האחריות (פלדמן, 2015¹¹). יזמים ופעילים חברתיים שאינם חרדים מבקשים לא פעם לשאוב עקרונות ממערך השידוכים החרדי, בפרט בנישואי אנשים עם מוגבלות שלא פעם מחייבים עיצוב מערך תמיכה נאות. מנגד, המוגבלות בקהילה החרדית מלווה בתדמית שלילית והיחס לאנשים עם מוגבלות, מלא חמלה וחסד (שולשטיין, 2016¹²), אך אינו דן בדרך כלל בתביעת זכותם להשתתפות שוויונית בחברה (גרשוני, 2018ב¹³). מערך השידוכים החרדי המקובל מגלה חשדנות רבה ביחס לחסרונות אפשריים של המועמד או משפחתו. לעתים נדירות יוצע שידוך של אדם ללא מוגבלות עם מועמד עם מוגבלות ידועה, אפילו קלה ביותר (ויזנר, 2007¹⁴). בדרך כלל השידוך יהיה לאנשים בדרגת מוגבלות דומה. כפי שזועקת חני: ”אני רוצה שיציעו לי שידוכים, לי. לא לרגל הצולעת שלי...”.

בשנים האחרונות הוקמו מספר משרדי שידוכים המיועדים למועמדים עם מוגבלויות שונות: מוגבלות תפקודית, מוגבלות שכלית-התפתחותית ומוגבלות נפשית. מעניין לציין, כי למרות שהשדכנים טוענים לקושי בשידוך בנות ללא מוגבלות (בשל ריבוי הבנות), דווקא בתחום המוגבלות טוענים השדכנים כי על כל מועמדת - יש כעשרה מועמדים בנים (גרשוני, 2018א).

¹⁰ גרשוני, ח' (2018א). הזכות לנישואים של נשים עם מוגבלויות במגזר החרדי - היבטים ביקורתיים. עבודת גמר לתואר מוסמך, הפקולטה למשפטים אוניברסיטת תל אביב.

¹¹ פלדמן, נ' (2015). הון בריאותי ומדיקולטורזציה ב'חברת המשתדכים' החרדית. עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, הפקולטה למדעי הרוח.

¹² שולשטיין, ר' (תשע"ו, 2016). עקרונות לאחריות חברתית לרווחת אנשים עם מוגבלות לאור מצוות הצדקה. צהר, מ, 219.

¹³ גרשוני, ח' (2018ב). שיח שוויון הזכויות של אנשים עם מוגבלויות בחברה בקהילה החרדית. בתוך: מרגלית י' וזיכרון, ח' (עורכים), משפט חברה ותרבות, כרך: משפט חרדים, עמ' 323-359.

¹⁴ ויזנר, י' (2007). "דור ישרים": יעוץ גנטי בקהילה החרדית מפרספקטיבה סוציולוגית. חיבור לשם עבודת גמר, אוניברסיטת בן גוריון.

הלכות הבית היהודי לזוגות עם מוגבלות

על פי ההלכה היהודית, אדם עם מוגבלות חמורה המוגדר 'שוטה' אינו יכול להינשא כלל. במקורות, תיאור ה'שוטה' מתייחס לאדם שהתנהגותו אנטי חברתית - למשל: הולך לבד בלילה, קורע בגדיו בשוק, ישן בבית קברות ומאבד כל דבר שנותנים לו (יש מחלוקת לגבי מי שעונה רק לחלק מההגדרות. ראו: הרב אוירבך, 2009¹⁵). אולם, בדרך כלל אדם שיש לו יכולת הבנה מסוימת - כן יוכל להינשא: "מי שדעתו צלולה ומבין ומשיג הדברים על בורין אף על פי שדלה וחלושה - קידושיו קידושין גמורים" (בית יוסף, אבן העזר, מד). יחד עם זאת, גם אם מבחינה הלכתית לא תהיה הגבלה על מעשה הנישואין - פוסק הלכה שישאלו אותו אם לחתן זוג עם מוגבלות - יבחן את אפשרותו של הזוג לקיים זוגיות תקינה וכן את הלכות טהרת המשפחה (גרשוני, 2018).

בהלכה היהודית נמנעים בני הזוג ממגע בתקופת הוסת של האישה, ובסיום תקופת הוסת, האישה טובלת במקווה טהרה. הלכות אלו הן יסוד ליחסים זוגיים מתחדשים ועליהן מבוססת תקשורת מיוחדת בין בני הזוג: "אמרה תורה תהא טמאה שבעה ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה" (נידה ל"א ע"ב). כדי לשמור על הלכות אלו נדרשת יכולת לדחות סיפוקים, לשאת באחריות ולהתמודד עם משימות טכניות כמו ספירת ימי הטהרה וטבילה במקווה. בביצוע משימות אחרונות אלו מסתייעים לא פעם זוגות עם מוגבלות בתמיכה חיצונית (הרב פורת, 2016¹⁶). חתנים וכלות חרדים מקבלים בדרך כלל הדרכה אישית לקראת נישואיהם בכל הקשור לקיום הלכות טהרת המשפחה. בשנים האחרונות הוכשרו מדריכי חתנים ומדריכות כלות שהתמחו בהדרכת אנשים עם מוגבלות. הדרכה מיוחדת זו ממושכת יותר בהשוואה להדרכה שגרתית וכוללת אמצעי המחשה ואבזרי למידה נוספים המלווים את תהליך הלמידה. מצוות טהרת המשפחה היא מרכזית בהלכה היהודית, ולפיכך - במקרים רבים לא מספיק לשנן את הנלמד, והסביבה התומכת תידרש לסייע לזוג גם בחזרה על הכללים ובשמירתם בפועל (גרשוני, 2018).

מגורים לזוגות חרדים עם מוגבלות

למקום המגורים של בני הזוג משמעות רבה ביכולתם לקיים אורח חיים עצמאי. כיום ניתן לזהות שתי אפשרויות מגורים מרכזיות:

- **מערכי דיור רשמיים המופעלים באמצעות אגף הרווחה ומציעים לזוגות חרדים אפשרות מגורים.** ההצעה כוללת בדרך כלל גם ליווי בתעסוקה, פנאי, מעקב בריאות ועוד. מערכי דיור חרדים מציעים גם סיוע בכל הקשור לקיום הלכות טהרת המשפחה והלכות נוספות הנוגעות לבית היהודי (כמו הפרדה בין בשר וחלב), בהתאם ליכולותיו וצרכיו של כל זוג. לעתים יעדיפו לבחור במערך דיור רשמי, על מנת שיהיה פיקוח על קיום הלכות טהרת המשפחה, אפילו שזה יכול להיתפס כצמצום באוטונומיה של בני הזוג. מעניין לציין כי מערכי הדיור לזוגות החרדים העניקו אוטונומיה ועצמאות גבוהה בהשוואה למערכי דיור שהוצעו לשאר האזרחים עם המוגבלות. מערכי הדיור לזוגות חרדים עמדו על כך שכל זוג יזכה לדירה משלו בשל הלכות הצניעות המונעים ממספר זוגות להתגורר בצוותא תחת קורת גג אחת.

¹⁵ הרב זלמן אוירבך, ש' (תשס"ט, 2009). טיפולי פוריות לפסולי דין. אסיא, יא (עורך: מ' הלפרין).

¹⁶ הרב פורת, צ' (תשע"ו, 2016). אך בצלם יתהלך - פגיעת חוט שדרה בראי ההלכה - שער הנישואין (עמ' 155-169). הוצאת אלי"ן.

- דיור עצמאי (בדרך כלל בסמיכות לאחד ההורים או בן משפחה אחר התומך בזוג). בדרך כלל זוגות עם מוגבלות מתגוררים בקהילה, ולא במערכי דיור. קיימים מיזמים (עדיין נקודתיים וראשוניים), המציעים תמיכה לזוגות עצמאים אלו. אולם, עדיין הבחירה להתגורר באופן עצמאי מאתגרת את הזוג וסביבתו, שכן יש צורך לייצר לבד את אותה מערכת תמיכה, הכוללת התייחסות לתעסוקה, פנאי, בריאות, טיפול זוגי ותמיכה בתחום ההלכתי. מיותר לציין כי לבחירת אופן הדיור יש משמעות כלכלית. מערכי הדיור מתוקצבים על ידי המדינה בסכום הגבוה מגמלת נכות שעשוי לקבל אדם עם מוגבלות מן הביטוח הלאומי. זוג שכושר ההשתכרות שלו מוגבל עשוי להיות תלוי מבחינה כלכלית בסביבתו. בשורה האחרונה - זוג המבקש לקיים אורח חיים עצמאי ואוטונומי - יאלץ לשלם על כך.

תפקידם של אנשי המקצוע

לאנשי המקצוע תפקיד משמעותי בזוגיות זו. לא פעם ההורים ואף רבני הקהילה מתייעצים באנשי המקצוע על מנת לקבל מידע על הרמה התפקודית ועל הפוטנציאל להתקדמות. לדוגמה, אנשי מקצוע יוכלו לשפוך אור על רמת התפקוד, יכולת דחיית סיפוקים, קבלת החלטות, ניהול סיכונים וכיוצא באלו, ועל פי חוות דעתם תיקבע פסיקה הלכתית שתאפשר לזוג להתחתן ו/או להוליד ילדים.

אנשי המקצוע נוטלים חלק במערך הטיפול והליווי לאדם ו/או לזוג. לדוגמה, אם חוות הדעת המקצועית תהיה כי למועמד חסרה מיומנות נחוצה להקמה וניהול זוגיות ומשק בית על פי ההלכה - יתכן כי טיפול כלשהו, לימודי, פסיכולוגי או פרא-רפואי אחר יוכל להביא לכך שבעתיד יהיה מסוגל להשלים את הפער (במקרה זה סביר להניח כי יוחלט להמתין). יכול להיות שההחלטה תהיה למצוא תמיכה חיצונית שתחליף את המיומנות החסרה. לדוגמה, אדם שאינו מסוגל להתנהל בהיבט הכלכלי - אפשר ללוות את הניהול הכלכלי של משק הבית באמצעות איש מקצוע, ולא למנוע בשל כך את הזוגיות. זוג המתקשה להתארגן ברמה הנדרשת בעיקר לקראת שבת וחג - זמנים בהם ההלכה איננה מאפשרת לבשל כרגיל, ניתן ללמד אותו מיומנויות ארגון, ללוות את ההתארגנות אך גם לרכוש עבורו ארוחות מוכנות או להזמין לסעוד מחוץ לביתו. מענים אלו הם דינמיים ומשתנים מאדם לאדם ומזמן לזמן. לפיכך נדרש בדרך כלל צוות מקצועי המכיר את צרכי הזוג ומלווה אותם (גרשוני, 2018א). עדיין חסרים אנשי מקצוע המגיעים מתוך הציבור החרדי, ולפיכך מגויסים לא מעט אנשי מקצוע שאינם חרדים, כמו: פסיכולוגים, סקסולוגים, מטפלים במשפחה ועוד (דהאן ואבירם, 2010¹⁷). מאנשי מקצוע אלו מצופה להיות בעלי כשירות תרבותית, וגם אם אינם חרדים - מכבדים את הנורמות והערכים התרבותיים של הקהילה. לדוגמה, שמירה על קוד לבוש הולם, קבלת סמכות פוסקי ההלכה ויחס של כבוד לקיום מצוות קפדני (Abrams & Moio, 2009¹⁸). לעיתים, מטפל מגיע מאוכלוסייה דתית פחות הדוקה והוא עשוי לתמוה על מנהגים שעשויים להיראות בעיניו דקדקניים יתר על המידה. מטפלים רבים נועצים ברבנים ובמנהיגי קהילות של זוגות אלו וכך מנעת פרשנות שגויה של התנהגות חריגה. הרב יוכל לסייע למטפל להבין מתי ההתנהגות מהווה קיום מנהג יהודי ומתי מצביעה על חריגה שאולי דורשת טיפול (שמואל וריצ'מן, 2018¹⁹).

¹⁷דהאן, נ' ואבירם, א' (2010). הנגשת ההכשרה לעבודה סוציאלית למגזר החרדי בישראל - תוכנית ניסיונית של האוניברסיטה העברית להכשרת נשים חרדיות.

ביטחון סוציאלי, 18, 113-143.

¹⁸Abrams, L. S., & Moio, J. A. (2009). Critical race theory and the cultural competence dilemma in social work education. *Journal of Social Work Education*, 45(2), 245-261.

מקומה של המשפחה והקהילה החרדית

למרות תדמית שלילית ביחס למוגבלות בקהילה החרדית (ליפשיץ וגלברמן, 2006²⁰), הרי שאיכות החיים של המשפחה החרדית מושפעת לטובה מגידולו של ילד עם מוגבלות (Taub & Werner, 2016²¹), והמשפחה מגלה נכונות לסייע לילד גם בעתיד. גודל המשפחה החרדית וגיל הנישואים הצעיר יחסית, מאפשרים רשת תמיכה לזוגות עם מוגבלות - הורים ואחים של בני הזוג עשויים להתגייס לתמוך בבני משפחתם. עם זאת, לא תמיד תתאפשר תמיכה זו בין השאר בשל הקושי הכלכלי והעומס הטיפולי המוטל על בני המשפחה המורחבת. במקרים רבים תהיה זו הקהילה אשר תפעל לתמוך באותם בני זוג. זוגות רבים מסתייעים בהתנדבות פורמלית ולא פורמלית שמקורה בערכי הנתינה והחסד המאפיינים את הקהילה החרדית. תמיכת הקהילה והמשפחה עשויה להיות במשלוחי מזון מוכן, השאלת ציוד, תרומות כספיות, ייעוץ זוגי וכלכלי ועוד. מטפלים ואנשי מקצוע רבים המסייעים לזוגות חרדים עם מוגבלות, פונים למשפחה ולקהילה ופועלים ביחד עמם (גרשוני, 2018א).

מיותר לציין כי מן הראוי להותיר את ההחלטה לגבי מערך התמיכה הרצוי לבני הזוג עצמם. הם אלו הזכאים לבחור את הטיפול בו הם חפצים, את בני המשפחה עמם הם מעוניינים לעמוד בקשר, ואת סוג והיקף התמיכה הקהילתית ההולמת את רצונם ושאיפותיהם.

¹⁹שמואל, ר' וריצ'מן, צ' (2018). עבודה סוציאלית כשירת תרבות - מודל לעבודה שיקומית בחברה החרדית. מידעו"ס, נובמבר 2018, 32-39.

²⁰ליפשיץ, ח' וגלברמן, ר' (2006). יחסה של החברה החרדית לאדם החריג: מאפקט הסטיגמה לאפקט ההסתגלות. בתוך: חובב, מ' וגיטלמן, פ' (עורכים), מבידול לשילוב: התמודדות עם מוגבלות בקהילה, 147.

²¹Taub, T., & Werner, S. (2016). What support resources contribute to family quality of life among religious and secular jewish families of children with developmental disability? *Journal of Intell. & Developmental Disability*, 41, 348.